

«Ένας καινούριος χάρτης της ίδιας περιοχής»: Πέρα από την ετεροκανονική οικιακότητα

της Αθηνάς Αθανασίου*

Οι «Οικογένειες Ουράνιο Τόξο» θέτουν ένα αίτημα: ένα αίτημα που δεν αφορά τίποτε λιγότερο από τη διεύρυνση της ηθικής και πολιτικής φαντασίας του καιρού μας. Το αίτημα αυτό γίνεται το πεδίο όπου εγείρονται κρίσιμα ερωτήματα, όπως: πώς η συγγένεια και η γονεϊκότητα, ως πεδία κοινωνικής υποκειμενικότητας και σχέσεων εξουσίας, αρθρώνονται πολιτισμικά, αλλά και πώς συναρθρώνονται με άλλους κοινωνικούς και πολιτισμικούς σχηματισμούς, όπως το φύλο, η επιθυμία, η σεξουαλικότητα, η ιδιότητα του/της πολίτη, η κοινότητα, το σώμα- τόσο το ατομικό όσο και το πολιτικό. Ποια συναισθήματα αγάπης αναγνωρίζονται ως νόμιμα και θεμιτά και δικαιούνται να υπάρχουν και να δημοσιοποιούνται στο υπάρχον σύστημα συγγένειας; Και τέλος, ποιες νέες μορφές δέσμευσης, συντροφικότητας, συγγένειας και σχεσιακότητας θα πρέκυπταν αν αναθεωρούσαμε τις θεμελιακές παραδοχές της ετεροκανονικής οικογένειας;

Αν, λοιπόν, το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο υπαγορεύει ότι δεν υπάρχει οικογένεια πέρα από την κανονιστική ετεροσεξουαλικότητα, και ότι η οικογένεια είναι εξορισμού ετεροκανονική, το ζητούμενο είναι να ανατραπεί αυτή η κατεστημένη οριοθέτηση του πολιτικού και ηθικού φαντασιακού και να διαρραγούν οι συμβατικές βεβαιότητές της· βεβαιότητες που εκπορεύονται από μια αντίληψη για τον δήθεν «φυσικό» χαρακτήρα της ετεροκανονικής οικογένειας.

Πρόκειται για μια αντίληψη ότι η συγγένεια και τα λεγόμενα γονεϊκά πρότυπα, που υποτίθεται ότι θεμελιώνονται σε μια έμφυλη διπολικότητα, ανάγονται σε μια αναλλοίωτη φυσική ουσία. Η ουσία έχει κανονιστικό χαρακτήρα: το τι σημαίνει οικογένεια παραπέμπει στο πώς πρέπει να είναι «η οικογένεια». Όπως το τι σημαίνει γυναίκα παραπέμπει στο πώς πρέπει να είναι «η γυναίκα». Αυτή η ουσιοκρατική κοσμοαντίληψη υπαγορεύει τρόπους ύπαρξης του υποκειμένου που υποτίθεται ότι είναι δοσμένοι από τη φύση. Υπαγορεύει μια κανονιστική γονεϊκότητα, που θεμελιώνεται σε μια κανονιστική εννοιολόγηση της συσχετικότητας, αλλά και της θηλυκότητας και της αρρενωπότητας, αποκλείοντας όποια επιτέλεση φύλου, επιθυμίας ή γονεϊκότητας δεν ευθυγραμμίζεται με την κυρίαρχη ανδροκεντρική και ετεροκανονική αντίληψη.

Στις τωρινές μάλιστα συνθήκες της κρίσης και της σαρωτικής περιστολής κοινωνικών δικαιωμάτων, η προσκόλληση στο εθνικο-ετεροκανονικό μοντέλο οικογένειας επιμένει και, στο πλαίσιο των φαινομένων εκφασισμού, παροξύνεται. Τα πρόσφατα παραδείγματα είναι γνωστά: επιθέσεις σε ομοφυλόφιλα άτομα, η εκδίωξη trans μαθήτριας από νυχτερινό σχολείο της Αθήνας, λογοκρισία, ξυλοδαρμοί στο μετρό της Αθήνας, τα ρατσιστικά πογκρόμ της αστυνομίας εναντίον των τρανς ατόμων προκειμένου «να βελτιωθεί η εικόνα της πόλης», νεοναζιστικές επιθέσεις σε μέλη της lgbt κοινότητας, εκπρόσωποι της Εκκλησίας, εκμεταλλευόμενοι την έλλειψη αντιρατσιστικού νόμου που να συμπεριλαμβάνει το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου, εξαπολύουν κηρύγματα μίσους κατά των ομοφυλόφιλων, των διεμφυλικών και των υποστηρικτών των δικαιωμάτων τους· και βέβαια η δήλωση του Σεραφείμ ότι το σύμφωνο συμβίωσης «θέτει πλέον κατά τρόπο φρικιαστικό στη

χώρα μας την θεσμοθέτηση της ανατροπής της ανθρώπινης οντολογίας και φυσιολογίας και την κατοχύρωση της ψυχοπαθολογικής εκτροπής της ομοφυλοφιλίας».

Είναι όλα συμπτώματα μιας νεοσυντηρητικής πολιτικής του ηθικού πανικού που αναζωογονεί διάφορες εκδοχές του δόγματος «πατρίς-θρησκεία-οικογένεια». Κι αυτό δεν είναι παράπλευρη απώλεια της κρίσης αλλά κρίσιμη στρατηγική ελέγχου και πειθάρχησης. Η τρέχουσα συνθήκη της κρίσης και της επισφάλειας προσφέρει εύφορο έδαφος για την περαιτέρω εδραίωση των εμπεδωμένων στην ελληνική κοινωνία διακρίσεων και ιεραρχιών που αφορούν το φύλο, τη σεξουαλικότητα, την οικογένεια. Πρόκειται για μια συνθήκη που είναι σύμφυτη με την πολιτική του κοινωνικού εκφασισμού, του ρατσισμού, του σεξισμού, της ομοφοβίας και της ετοιμοπόλεμης εθνομαγκιάς. Και πρόκειται για ένα καθεστώς που μπορεί να νοήσει και να διανοηθεί τις μη-ετεροευθυγραμμισμένες ζωές και επιθυμίες, οικειότητες και οικιακότητες, μόνο μέσα από το σχήμα του απολύτως αδιανόητου και αδύνατου: δηλαδή μέσα από ένα σχήμα βίαιης υπαγωγής των κουήρ ζών και σχέσεων σε ζωές και σχέσεις που είναι καταδικασμένες σε κοινωνικό θάνατο. Και μάλιστα σε έναν θάνατο χωρίς αναγνώριση, χωρίς μνημόνευση, χωρίς μαρτυρία.

Στο πλαίσιο αυτής της ετεροκανονικής κοινοτοπίας, οι νόρμες της συγγένειας, σε συνδυασμό με τους πολιτισμικούς κώδικες του φύλου και της σεξουαλικότητας, ανάγονται σε προϋπόθεση της ίδιας της ανθρώπινης ιδιότητας. Η ίδια η ανθρώπινη ιδιότητα δεν νοείται εκτός του πλέγματος της πατριαρχικής, αναπαραγωγικής, ετεροκανονικής συγγένειας. Κι έτσι, κάθε διαφορετική επιτέλεση σχέσης, οικειότητας και αγάπης καταδικάζεται σε μια καθημερινή και φυσικοποιημένη κοινωνική αποστροφή και αποξένωση. Εξοβελίζεται συχνά στη σκιά μιας επιβεβλημένης «διακριτικότητας», αναγκασμένη να κρύβεται ή να μετριάζει τις δημόσιες εκδηλώσεις της. Κι αυτή η δομική βία της ετεροκανονικότητας διαπερνά κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής: από τη χρήση του δημόσιου χώρου ως τις ευκαιρίες στην εκπαίδευση και από τη νομική αναγνώριση μορφών συμβίωσης ως την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας.

Κι έτσι αυτή η μελαγχολία, αυτή που συνοδεύει τη ζωή, τη σχέση και την αγάπη που εκτοπίζονται βίαια από τα όρια του βιώσιμου, λειτουργεί προληπτικά, αποκλείοντας εξ αρχής διαφορετικές οικογένειες, διαφορετικές γενεαλογίες, διαφορετικές επιτελέσεις γένους και οίκου. Αυτές οι εκτοπισμένες μορφές οικογένειας ενσαρκώνουν την κατάσταση του αδιανόητου δικαιώματος, δηλαδή την κατάσταση του «να μην έχεις δικαίωμα να έχεις δικαιώματα» (Χάνα Άρεντ).

Μέσα σ' αυτές τις κοινωνικές συνθήκες βίας και διακρίσεων, οι συμβολικοί νόμοι της συγγένειας (Κλωντ Λεβί-Στρως, Ζακ Λακάν) δεν επιτρέπουν αμφισημίες στις συγγενικές σχέσεις, δεν ανέχονται διαφορές και ανατροπές στις θεμελιακές συνθήκες τους. Τροφοδοτούνται από τους αποκλεισμούς τους και από τους μύθους της αυθεντικότητάς τους. Συγκροτούνται μέσα από την απώθηση και την αποκήρυξη ονομάτων, σωμάτων, αισθημάτων, αφηγήσεων και μαρτυριών.

Παρ' όλα αυτά, ο νόμος του «φυσικού» προνομίου της ετεροκανονικής και ετερογονεϊκής κυριαρχίας δεν είναι ανυπέρβλητος. Είναι σημαντικό, με αυτή την έννοια, να δούμε, και οι Οικογένειες Ουράνιο Τόξο μας βοηθούν σ' αυτό, πώς οι διαφορετικές φωνές που εισέρχονται στο λόγο του νόμου επιθυμούν και μπορούν να διαρρήξουν την αυταρχική μονοφωνία του, ακόμη και να διεκδικήσουν εκείνα τα ρυθμιστικά ιδεώδη από τα οποία βίαια αποκλείστηκαν. Η κοινωνική ζωή ξεπερνά τις προσπάθειες της εξουσίας ή της συμβολικής

τάξης να τη ρυθμίσουν. Τα ερωτήματα που θα μπορούσαμε να σκεφτούμε είναι πολλά και σύνθετα: Τι είναι αυτό που μας κάνει να συσχετιζόμαστε και τι είναι αυτό που μας κάνει να επιθυμούμε με οικογενειακούς όρους, ή να επιθυμούμε τους οικογενειακούς όρους; Τι είναι τελικά η κουήρ συγγένεια: μια αμφίθυμη μιμητική προσκόλληση στις ετεροκανονικές νόρμες του σχετιζομένου; Μια μελαγχολική επανάληψή τους ή μια ανατρεπτική επανοικειώσή τους; Τι είναι αυτό που μας κάνει να επιθυμούμε την αναγνώριση όσο κι αν ασκούμε κριτική στους όρους με τους οποίους αυτή παρέχεται; Ποιος/α έχει την εξουσία να παράσχει αναγνώριση, ποιες δυνατότητες ενεργοποιεί, ποιες άλλες δυνατότητες μπορεί να καθιστά αδιανόητες; Και πώς η αναγνώριση μπορεί να επιφέρει ρήξεις στους κανόνες που τη ρυθμίζουν;

Οι Οικογένειες Ουράνιο Τόξο είναι ένα απτό και ελπιδοφόρο παράδειγμα ότι η οικογένεια, η συγγένεια, η οικιακή ή εξω-οικιακή δέσμευση δεν είναι εξορισμού ετεροκανονική. Η διεκδίκηση του δικαιώματος στην ομογονεϊκότητα συνιστά μια κριτική - μια επαναστατική, θα λέγαμε, κριτική - στην ίδια τη δόμηση του πολιτικού σώματος, αφού θέτει με κεντρικό τρόπο το ερώτημα ποιος/α ανήκει στην πολιτική κοινότητα και υπό ποιους όρους, ποιο υποκείμενο λογίζεται ως υποκείμενο-πολίτης, ποιες μορφές αγάπης και οικιακής ή εξω-οικιακής συμμαχίας λογίζονται ως πραγματικές σχέσεις. Και είναι μια διεκδίκηση, μια αξίωση, που θέτει επιτακτικά την ανάγκη να αναθεωρηθούν οι συνθήκες βιωσιμότητας που εγκαθιδρύουν οι νόρμες της συγγένειας. Μια διεκδίκηση για την άρση όλων των διακρίσεων που προκύπτουν από το κοινωνικο-συμβολικό πρωτείο της πυρηνικής οικογένειας. Μια διεκδίκηση ίσης ελευθερίας για όλους και όλες. Χωρίς εξαιρέσεις. Χωρίς άκυρες σχέσεις, χωρίς ανυπόστατες μορφές ζωής και συμβίωσης. Και τελικά, ένα κάλεσμα να εμπλακούμε ενεργά στην αναδόμηση αυτού που είναι δυνατό να φανταστούμε, να στοχαστούμε, να αρθρώσουμε και να αποτολμήσουμε στην οικογένεια και πέρα από αυτήν.

Επιτρέψτε μου να τελειώσω την αποψινή μου παρουσίαση με ένα ποίημα της Alice Bloch (1978) [1], από όπου και ο τίτλος αυτού του κειμένου, αφιερωμένο στις συντροφικότητες που χτίζονται «στα μεσοδιαστήματα των νόμων»:

Έξι χρόνια για τη Νάνσυ
Μια φίλη μας αποκάλυψε παντρεμένο από χρόνια ζευγάρι
Εγώ τινάχτηκα εσένα δε σε νοιάζει
Στο δρόμο για το σπίτι ρωτάς γιατί ταραχτήκα
Είμαστε κάτι σαν αυτό που είπε λες εσύ εγώ λέω
Όχι Δεν είμαστε παντρεμένες κανείς δεν έχει ευλογήσει αυτήν την ένωση κανείς δε μας
έδωσε κουζινικά
Μόνες μας αγοράσαμε το μπλέντερ μας
Χτίσαμε την κοινή μας ζωή στα μεσοδιαστήματα των νόμων
Έξι χρόνια
Ότι μας τράβηξε κοντά ένας χαρτογράφος μια μαγνητική δύναμη τα κορμιά μας οι
κουβέντες μας ο άνεμος μια πείνα
Ακροάτριες μαζί μιλήσαμε
Ήθελα: τη σχοινοτενή σου ενέργεια έλεγχο αποφασιστικότητα ειλικρίνεια το παρελθόν
σου ως αθλήτριας
Ήθελες: την “κουλτουριάρικη” ευγενική μου ζέση
Φυσικά και ήταν καταδικασμένο
Φανέρωσες τον θυμό μου αντιστάθηκα στον έλεγχό σου η ενέργειά σου με εξάντλησε τα

χέρια μου παραείναι ζεστά για σένα κέρδισες το βάρος που έχασα η ευγένειά μου είναι
ανέντιμη η τιμιότητά σου αμείλικτη μισείς τα διαβάσματά μου μισώ τη μοτοσυκλέτα σου
Κι όμως κάτι έχει αλλάξει
Εσύ έχεις γίνει πιο επιεικής Εγώ πιο αποφασιστική
Τα φέρνουμε βόλτα εύκολα στο σπίτι μας με τους κώδικες η μια της άλλης
Δεν υπάρχει τίποτε να μη μπορούμε να πούμε μαζί
Στέρεο έδαφος κάτω απ'τα πόδια μας το ξέρουμε το τοπίο
Δεν έχουμε επιλογή προορισμού μόνο η διαδρομή είναι ένας γρίφος κάθε μέρα
ένας καινούριος χάρτης της ίδιας περιοχής.

[1] Από το blog Σκύβαλα, <http://skyvala.blogspot.gr/>

*Από την ημερίδα «Η αγάπη δημιουργεί τις οικογένειες»